

VATANDAŞLIK VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ DERSİNİN SEKİZİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNDE VATANDAŞLIK ALGISININ OLUŞMASIYLA İLİŞKİSİ

The Effect of Citizenship and Democracy on Eight Class Students Growing as a Conscious Citizen

Beytullah KAYA¹

Feride ERSOY²

Öz

Bu çalışmada Orta öğretimde Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin sekizinci sınıf öğrencilerinin bilinçli vatandaş olarak yetişmelerine etkisi araştırılmıştır. Çalışma 2012–2013 eğitim öğretim yılının birinci dönemine ait “Her İnsan Değerlidir” ve “Demokrasi Kültürü” üniteleri üzerine yapılmıştır. Nicel veri toplama envanteri 40 sorudan oluşturulmuş, pilot çalışma yapıldıktan sonra soru sayısı 23’e düşürülmüş ve 58 öğrenciyle uygulama gerçekleştirilmiştir. Nitel veriler de 10 öğrenci ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakat yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmada nitel veriler betimsel analiz ve içerik analiziyle, nicel veriler ise bilgisayar programıyla analiz edilmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin sekizinci sınıf öğrencilerinde vatandaş algısının gelişmesine, demokratik değerleri edinmelerine, öğrencilerde uzlaşma kültürü ve eşitlik değerlerinin gelişmesine katkı sağladığını göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Demokrasi Eğitimi, Bilinçli Vatandaş, Vatandaşlık Eğitimi, Vatandaşlık Hakları, Sorumluluk

---

¹Yrd. Doç. Dr.; Bülent Ecevit Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi, Zonguldak, beytul76@mynet.com

² Arş. Gör.; Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ABD, İstanbul, feride_ersoy@hotmail.com

Abstract

The Effect of Citizenship and Democracy Lesson on the eight class students growing as a conscious citizen is researched in this study. This research is made on the units of 'Each person is Valuable' and 'Democracy Culture' that belong to the first term of 2012 and 2013 Education Year. The quantitative data collecting inventory is made up of 40 questions, After the pilot application the number of the questions are decreased to 23 and applied to 58 students. The quantitative datas are collected with 10 students by the semi prepared interview method. In this research quantitative datas are collected by descriptive and content analyses, the quantitative datas are analysed by SPSS program.

The discoveries of the research shows that The Effect of Citizenship and Democracy Lesson is effective on the eight class students growing as a conscious citizen, getting democratic values, improving their consensus culture and equality values.

Key words: *Democracy Education, Conscious Citizen, Citizenship Education, Citizenship rights, Responsibility.*

GİRİŞ

Vatandaşlık, devlet ile birey arasındaki sosyal, hukuki ve siyasi bir ilişki olarak ifade edilmektedir (Patric, 2000: Özyurt, 2009). Kadioğlu (2008) ise vatandaşlığı; ulusal kimlik ve milliyet, evraklar bağlamında, haklar temelinde, görev ve sorumluluklar bağlamında tanımlamaktadır. Vatandaşlık bireye verilen yasal ve politik bir statü ve bireyinde devlete bağlılık duyduğu bir sözleşmedir. Devletler vatandaşlık eğitimiyle bu anlayışı perçinleştirmeyi amaçlamaktadırlar (Özdemir ve Bingöl, 2009). Bu yüzden modern anlamda vatandaşlık eğitimi ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla bireylerin vatandaş hüviyetini kazanmalarıyla beraber ortaya çıkmıştır (Tezel, 2008). Modern anlamda vatandaşlıkla ilgili ilk çabalar Fransa'da, eğitim üzerindeki dini etkilerin kaldırılması, yerine siyasal etkilerin getirilmesiyle başlamıştır. 19. yüzyılla birlikte kuruluşları hızlanan ulus devletlerin,

imparatorlukların yerini almaya başlaması vatandaşlık anlayışının da gelişimini hızlandırmıştır (Kennedy, 1997). Ulus devletlerin kurulmasına ek olarak sanayileşme ile büyük şehirlerin ortaya çıkması, bu şehirlerde insanların sosyal statülerindeki değişimler ve insanların devlet yönetiminde etkin olmak istekleri vatandaşlık anlayışının devletler tarafından göz ardı edilemez bir durum almasını zorunlu kılmıştır. Kurulan ulus devletlerin kendi siyasal sistemlerini sahiplenen vatandaşların olması gerekliliğini idrak etmesi, vatandaşların eğitilmesini ve ortak vatandaşlık duygusunun oluşturulmasını sağlamaya yönelik çabalar içerisinde girmelerine sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'ndeki milliyetçilik isyanları ve Avrupa'daki gelişmeler vatandaşların belli idealler uğrunda eğitilmeleri gerektiğinin yönetim tarafından idrak edilmesini sağlamıştır. Tanzimat Dönemi'yle birlikte Osmanlıcılık politikası izlenerek devlete bağlı vatandaşlar yetiştirme amaçlanmıştır. Bu anlayış esasen devlet eliyle vatandaş yetiştirme çalışmalarının başlamasıdır (Akyüz, 2001). Böylece devletin devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlıcılık idealini benimseyen insanlar yetiştirilme çabası devletteki azınlık isyanlarını engelleyememiştir. Tanzimat ve meşrutiyet dönemleri hem yaygın eğitim, hem de örgün eğitim yoluyla devlete bağlı vatandaşların yetiştirilmeye çalışıldığı dönemler olmuştur. Mevcut uygulamalara rağmen eğitim programlarında bugünkü anlamda vatandaşlık eğitime yönelik bir ders yer almamıştır. Daha çok eğitim anlayışlarında vurgu yapılan ve Osmanlı tarihi gibi dersler içerisinde serpiştirilen bir anlayışla vatandaşlık duygusu oluşturulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk defa vatandaşlık eğitime yönelik dersler II. Meşrutiyetin ilanından sonra eğitim programları içerisinde yer almıştır (Akyüz, 2001). Bu

dönemde İttihat Terakki Cemiyeti ve aydınlar Malumat-ı Medeniye dersinin program içerisinde yer almasını sağlamışlardır (Üstel, 2005). 1913 yılında çıkarılan Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati Kanunu'yla, Malumat-ı Medeniye dersi eğitim programı içerisinde yer almıştır (Akyüz 2001). Böylece, azınlıkların devletten ayrılıp bağımsız devlet oluşturmalarından sonra Osmanlı Devleti'nde milli ülküleri benimseyen vatandaşların yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

Vatandaşlık ve insan hakları eğitimine yönelik ciddi çalışmalar I. Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelmektedir. Özellikle savaşlar döneminde yaşanan insan hakları ihlalleri ve dünya savaşının imparatorlukları ortadan kaldırması, ulus devletlerin vatandaşlık eğitimine daha fazla eğilmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda cumhuriyetin kurucuları yeni rejimin benimsenmesine ve vatandaşların eğitilmesine daha fazla önem vermiştir. Cumhuriyet ideallerini benimseyen nesillerin yetiştirilmesine yönelik ciddi adımlar atılmış, Osmanlı Devleti'ndeki Osmanlıcılık idealini gerçekleştirmeye yönelik yapılan vatandaşlık eğitimi anlayışından tamamen vazgeçilerek milli değerleri benimseyen vatandaşların yetiştirilmesi çabası içerisine girilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla (3 Mart 1924) ülkedeki bütün eğitim kurumları Maarif Vekâleti çatısı altında birleştirilmiş, medreseler kapatılmış ve medreselerin bağlı olduğu Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'nin bütçesi de Maarif Vekâleti'ne aktarılmıştır. 1924 programıyla birlikte sosyal alandaki diğer derslerin yanında Malumat-ı Vataniye dersi zorunlu dersler arasında yer almıştır. Bu yenilik hareketiyle ülkede var olan farklı amaçlara yönelik vatandaş yetiştirme anlayışının da önüne geçilmiştir. Böylece aynı ideallere sahip ve aynı ülküyü paylaşan

vatandaşların yetiştirilmesi, cumhuriyet ülküsünün benimsetilmesi ve yeni Türkiye'nin ihtiyaç duyacağı insan tipinin yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

Cumhuriyet Dönemi eğitim programlarında ilk ciddi değişiklikler 1924 yılında gerçekleştirilmiştir. Yapılan değişikliklerle ilk ve orta öğretim kurumları programlarında yer alan bazı dersler kaldırılarak yerlerine daha hayata dönük, öğrencileri hayata hazırlayacak derslerin yer alması sağlanmıştır. Bu dönemde Maarif Bakanlığı'nı yürüten Vasıf (Çınar) Bey'in yayınladığı genelgede eğitim sisteminin amaçlarından bahsedilen bölümde vatandaşlık eğitimiyle ilgili aşağıdaki hususlara yer verilmiştir (Akyüz, 2001).

- Okulların insan ilişkileri, toplumsal yaşama kuralları, temizlik, düzen vb. konularda medeni ve örnek alınacak bir eğitim yapmaları,
- Çocukların kalplerinde ve ruhlarında Cumhuriyet için fedakâr olmak ülküsünü taşımaları,
- Okulların vicdan ve fikir hürriyeti ve bilinçli bir sorumluluk telkin etmesi,

Yukarıdaki amaçlardan da anlaşılacağı gibi cumhuriyetin ilk yıllarında vatandaşlık eğitiminde eskinin susan, boyun eğen, öncelikle kendini düşünen vatandaş anlayışı yerine aktif olan, düşüncelerini ifade edebilen, haksızlıklar karşısında duyarsız davranmayan ve tepkisini ortaya koyabilen vatandaşlar yetiştirilmesi amaçlanmıştır (Akyüz, 2001; Güneş ve Güneş, 2003).

1924 yılı programında Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye dersi program içerisinde yer alarak Orta öğretimde üçüncü sınıflardan itibaren haftada birer saat olarak okutulmaya başlanmıştır.

Bu dersle birlikte, cumhuriyetin ilk yıllarında öğrencilerin devletin ilkelerini benimsemeleri, hak ve sorumluluklarını öğrenmeleri ve etik değerleri edinmeleri amaçlanmıştır (İMMP, 1340). Böylece Cumhuriyet Dönemi'nde etkin vatandaşların yetiştirilmesi anlayışına eğitim programları içerisinde de yer verilmiştir. 1924 programında sadece vatandaş yetiştirmeye yönelik değil aynı zamanda ahlak eğitimine yönelik konular da dersin öğretim programında yer almıştır. Yeni nesiller hem toplumsal yönden faydalı olan hem de devletin temel değerlerine uygun davranan bireyler olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

1924 programında Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye olarak yer alan ders 1926 programında Yurt Bilgisi olarak değiştirilmiştir (İMMP, 1926). 1926 programı hem vatandaşlık hem de Türkiye'nin demokratik yapısına vurgu yapacak şekilde hazırlanmıştır. 1926 yılı İlk Mektepleri Müfredat Programı'nda Yurt Bilgisi dersinde öğrencilerin milli, ahlaki, vatandaşlık hak ve vazifelerinin bilincinde yetiştirmeye yönelik amaçlara yer verilmiştir(İMMP, 1926).

1926 yılı ilk mektepler programı hem milli değerlere hem de demokratik devlete yönelik ifadeler içermektedir. Bu programla çocuklarda ulusal ve evrensel boyutta bir görüş oluşturulması, sosyal, siyasal, iktisadi ve hukuki boyuttaki gelişmelerle ilgili farkındalıklar oluşturulması amaçlanmıştır. Çocukların çevrelerinde meydana gelen olaylarla ilgili fikirler yürütebilmelerine yönelik olarak belli bir bilgi birikiminin oluşturulması yoluna gidilmiştir. Programın içeriği ve kapsamı oldukça geniş tutularak dönemin mevcut şartları içerisinde çocukların geniş görüşlü yetiştirilmesi hedeflenmiştir

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren devleti yönetenler vatandaş yetiştirilmesine, vatandaşların devletin temel ilkelerini benimsemelerine

büyük önem vermiştir. Bu bağlamda Mustafa Kemal manevi kızı Afet İnan'a "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" kitabını yazdırmıştır. Bu kitap 1931 yılında 2197 numaralı Maarif Vekâleti emriyle okullarda ders kitabı olarak okutulmaya başlanmıştır. Kitap on altı bölümden oluşturulmuş ve içeriğinde millet, devlet, haklarımız ve sorumluluklarımız, askerlik, hürriyet, cumhuriyet ve benzeri gibi önemli bölümlere yer verilmiştir. Vatandaş için medeni bilgilerin ikinci kitabını CHP genel sekreteri Recep Peker yazmıştır. İkinci kitap ise otuz bölümden oluşmuştur (Aslan, 1998) .

1930 tarihli lise ve orta mektepler talimnamesi öğretmenlerden cumhuriyet eğitimi vermek için fırsatların değerlendirilmesini istemektedir. Bu programda Türkçe Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi gibi derslerin bu amaçlar için kullanılması öngörülmektedir (Akyüz; 2001). Vatandaşlık eğitimine yönelik olarak 1930 ve 1939 yılları arasında ortaokullarda da Yurt Bilgisi dersi yer almıştır. 1930–1931 eğitim öğretim yılında ortaokullarda 2'nci ve 3'üncü sınıflarda haftada birer saat, 1931–1939 yılları arasında ortaokulların 2'nci ve 3'üncü sınıflarında haftada ikişer saat olmak üzere Yurt Bilgisi derslerinin okutulması kararlaştırılmıştır. Ders kitabı olarak Afet İnan ve daha sonra Recep Peker'in vatandaşlık üzerine yazdığı eserler okutulmuştur. Daha sonra da yurt bilgisi derslerinde okutulmak üzere Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından iyi vatandaş yetiştirilmesine yönelik bir eser yazılmıştır. Bu çalışmalar devlet yönetiminde etkin olan insanlar eliyle vatandaş yetiştirme çabası olarak görülebilir. 1985 yılına kadar ders programlarında ve içeriğinde önemli bir değişikliğe gidilmemiştir. 14 Haziran 1985 yılında Talim Terbiye Kurulu'nun 93 sayılı, Eğitim Öğretim Yüksek Kurulu'nun da 10 Temmuz 1985 tarihli

10 sayılı kararıyla dersin adı Vatandaşlık Bilgisi olarak değiştirilmiştir. Dersin programı ise TTKB'nin 12 Mart 1992 tarih ve 45 sayılı kararı ile kabul edilmiş, 13 Nisan 1992 tarih ve 2356 sayılı tebliğler dergisinde yayınlanmıştır. Dersin ismi konusunda yapılan değişikliğe rağmen programın amaçları ve insan haklarına yönelik konular program içerisinde yer almamıştır. Yine 1995 yılındaki değişiklikle dersin adı Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi olarak değiştirilerek, Orta öğretim sekizinci sınıflarda okutulmasına karar verilmiştir.

Kesintisiz sekiz yıllık eğitimin kabul edilmesiyle birlikte 25 Haziran 1998 tarihin de Orta öğretimin ikinci kademesinde 7. ve 8. sınıflarda Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi haftada bir ders saati olmak üzere değiştirilmiştir. Dersin müfredat programı ise Temmuz 1998 tarihli 2490 sayılı tebliğler dergisinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Ders Orta öğretimde ikinci kademedede zorunlu dersler arasında yer almıştır. 2007–2008 yılında öğretim programlarındaki köklü değişiklikle beraber 7. sınıflardaki Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi kaldırılmıştır. 2008–2009 eğitim yılından itibaren TC İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük programının uygulanmaya başlanmasıyla da 8. sınıflardaki Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi programdan çıkartılmıştır. 2011–2012 eğitim öğretim yılıyla birlikte dersin adı yeniden değiştirilmiş Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi adıyla yeniden sekizinci sınıflarda haftada bir ders saati okutulmak üzere yeniden programda yer almıştır.

Vatandaşlık Eğitiminin İçeriği

Vatandaşlık eğitimi, önceleri ulus devletlerin vatandaş yetiştirmek ülküsüne bağlı olarak gelişmişse de, zamanla evrensel değerlerin kazandırılması anlayışını da kapsamı içerisine almıştır.

Uluslararası ilişkilerin gelişmesi, toplumlar arasındaki etkileşimlerin artması, medyanın insan hayatında daha fazla yer almasıyla birlikte vatandaşlık anlayışının içeriği de genişlemiştir (Özyurt, 2009). Ülkeler arasında gelişen ilişkiler ve etkilenmeler, gittikçe küreselleşen dünya küresel vatandaşlık anlayışına yönelik olarak uluslararası sorunlara duyarlı vatandaşların yetişmesini gerekli kılmaktadır (Abowitz & Harnish, 2006). Küreselleşmeyle birlikte toplumların birbirlerine daha fazla bağımlı hale gelmeleri yeni nesiller için evrensel değerlerinde vatandaşlık eğitimi içerisinde yer bulmasını gerekli kılmıştır (Özyurt, 2009). Vatandaşlık eğitiminin evrensel boyutunda yer alan haklar, her insanın doğuştan sahip olduğu ve yaşamı boyunca kullanmak durumunda olduğu haklardır. Bu bağlamda demokrasi eğitimi, insan hakları eğitimi, çevre eğitimi gibi konular vatandaşlık eğitiminin evrensel değerleri içerisinde yer almaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan küresel vatandaşlık anlayışı, dünya sorunlarına daha fazla duyarlı bireylerin yetişmesine hizmet etmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak vatandaşlık eğitimi içerisinde evrensel değerlerin yer alması, gelecek nesillerin ulusal ve evrensel değerlere ve sorunlara duyarlı yetişmesi önem kazanmaktadır. Demokratik olarak yönetilmeyen ülkeler için evrensel vatandaşlık değerlerinin eğitim programlarında yer alması sorun oluştururken, demokratik ülkeler açısından evrensel değerlerin programlarda yer alması sorun oluşturmaz. Çünkü demokrasi vatandaşlık eğitiminin evrensel bağlamda üzerine yapılandırıldığı önemli değerlerden bir tanesidir. Bu bağlamda küreselleşme bireylerin kendi kültürlerinden uzaklaşması, kendi kültürüne yabancılaşması bağlamında değerlendirilmemelidir. Küresel vatandaşlık kendi kültürel ve ulusal

değerlerini benimsemiş, evrensel değerlerle bunları kaynaştırmış vatandaşlar olarak tanımlanmaktadır (Kan, 2009).

Ülkemizde vatandaşlık ve demokrasi eğitimi programı oluşturulurken hem evrensel hem de ulusal değerlere vurgu yapılarak hazırlanmıştır. Böylece haklarını bilen, demokratik değerlere sahip, ulusal ve evrensel sorunlara duyarlı bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaç ve hedeflere yönelik olarak vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin programında; “Her İnsan Değerlidir, Demokrasi Kültürü, Hak ve Özgürlüklerimiz, Görev ve Sorumluluklarımız” temalarına yer verilmiştir. Bu temalar aşağıdaki amaçları gerçekleştirmeye yönelik oluşturulmuştur (TTK, 2010).

- Özgür, bağımsız, hoşgörülü, barıştan yana ve kendine güvenen bir birey olarak demokratik ve adaletli bir toplumun oluşmasına katkı sağlamaları,
- Paylaşılan ortak değerlerin korunması ve geliştirilmesinin önemini benimsemeleri,
- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak temel hak ve özgürlüklerini kullanarak sorumluluklarını yerine getirmeleri,
- Etkin, sorumlu ve demokratik bir vatandaş olarak toplumsal yaşamın geliştirilmesi ve güçlenmesinde rol almaları,
- Demokratik katılımın ve demokratik yaşamın önemine inanarak kişisel ve toplumsal sorunların çözümüne katkı sunmaları,
- Demokrasi bilincine sahip bir birey olarak, demokratik tutum ve davranışlar geliştirerek demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak benimsemeleri,
- Atatürk ilke ve inkılâplarının önemini kavrayarak demokratik bir Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin oluşmasına katkı sağlamaları,

- İnsanlığın bir parçası olduğu bilinci ile ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konularda duyarlılık göstermeleri amaçlanmaktadır.

Ders için oluşturulan temalar ve dersin genel amaçları incelendiğinde, öğrencilerin demokratik ve adaletli bir toplumun parçası, ortak değerleri paylaşan ve bu değerleri geliştiren bireyler olarak yetiştirilmesine vurgu yapıldığı görülmektedir. Öğrencilerin ulusal ve evrensel değerlere sahip bireyler olarak yetişmeleri hedeflenmiştir. Dersin temel yaklaşımında ise; öğrencilere vatandaşlık, demokrasi ve insan haklarıyla ilgili bazı temel kavramların yanı sıra insan haklarının korunup uygulanmasıyla ilgili farkındalık, duyarlılık, bilinç, düşünce, tutum ve davranış kazandırmak amaçlanmaktadır (TTK, 2010). Programın içeriği ulusal ve evrensel değerlerin öğretilmesine yönelik olarak oluşturulmuştur.

Bu bağlamda öğretim programında vatandaşlık ve demokrasi eğitimi, demokratik vatandaşlık bağlamında ele alınmıştır. Program;

1. Öğrencilerin bilgi, beceri ve değerlerinin gelişmesini sağlayarak öğrenmeyi öğrenmenin gerçekleşmesini ön planda tutar.
2. Öğrencileri gözlem, inceleme ve araştırma yapmaya özendirir.
3. Öğrencilerin fiziksel ve duygusal açıdan sağlıklı ve mutlu bireyler olarak yetişmelerini amaçlar.
4. Öğrencilerin sahip oldukları hakları ve kültürel zenginliği görmelerini hedefler.
5. Öğrencilerin öğrenme sürecinde deneyimlerini kullanmalarına ve çevreleriyle etkileşim kurmalarına imkân tanır.

6. Her öğrenciye ulaşabilmek için öğrenme, öğretme yöntem ve tekniklerindeki çeşitliliği dikkate alır, yapısal örüntüsü içerisinde hazırlanmıştır.

Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi programının genel amaçları, program yapısı içerisinde yer verilen beceri ve değerler örüntüsü incelendiğinde, bu programın öğrencilerin aktif vatandaş olarak yetişmelerine yönelik hazırlandığı görülmektedir. Programın içeriği öğrencilerin eleştirel düşünebilme, problemler karşısında çözümler üretebilme, haklarını öğrenip korumaya yönelik farkındalık geliştirme, demokratik değerleri edinerek demokratik kişiler olarak davranabilme ve benzeri özelliklerinin geliştirilmesine yönelik hazırlanmıştır. Bir başka deyişle programın öğrencilerden temel beklentisi aktif vatandaşlar olarak yetişmeleri, yaşadıkları toplumunun değerlerini edinmeleri ve demokratik özellikler kazanmalarındır. Böylece yaşayacakları topluma hazır bireyler olarak yetişmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Vatandaşlık eğitimine yönelik olarak gerek ulusal gerekse uluslararası alanda birçok araştırma yer almaktadır. Pamuk ve Alabaş (2008) çalışmasında, tarih eğitimi ve vatandaş algısı: Trabzon Örneği konusunu incelemiş ve tarih ile vatandaşlık arasında sıkı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Demircioğlu (2008), ise Türkiye’de tarih öğretimi aktif vatandaş eğitimini desteklemekte midir? Türk Tarih Öğretmenlerinin görüşleri konusunda yaptığı araştırmada, tarih öğretmenlerinin vatandaşlık eğitiminin önemli olduğuna inandıkları sonucuna ulaşmıştır. Yılmaz (2009), Orta öğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin temel vatandaşlık kavramlarına ilişkin algılarını incelemiş ve öğrencilerde hak ve sorumluluk algılarının gelişmiş

olduğu, bazı öğrencilerde ise eşitlik, vatandaşlık ve egemenlik algılarında eksiklikler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tuncer ve Uğur (2009) ise Orta öğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin “Küresel Vatandaşlık” kavramına yükledikleri anlam üzerine bir değerlendirme çalışması yapmışlar ve öğrencilerde küresel vatandaşlıkla ilgili ön bilgilerin olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Duruhan ve Şad (2009) tarafından yapılan araştırmada, Orta öğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin vatandaşlık ödev ve hak algılarının çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi konusunu irdelenmiş ve ödev ve hakların aynı düzeyde algılanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elkatmış (2012) 5.sınıfta okuyan 621 öğrenciyle yaptığı araştırmada, İnsan hakları ve vatandaşlık ara disiplini kazanımlarının gerçekleşme düzeylerini incelemiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin insan hakları ve vatandaşlık ara disiplininde yer alan bilgi düzeyindeki kazanımları gerçekleştirebilirken, uygulama düzeyindeki kazanımların gerçekleştirilmesinde eksikliklerin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Janoski (1998) yaptığı araştırmada, İngiliz yetişkinlerde üç farklı tür vatandaşlık algısının olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sosyal demokrasi, liberal demokrasi, geleneksel demokrasi anlayışlarının olduğunu araştırmasıyla ortaya koymuştur. Vujcic (2003) IEA verilerini kullanarak Hırvatistan’da ortaöğretim öğrencilerinin vatandaşlık eylem ve algılarını incelemiş, öğrencilerin vatandaşlık görevlerini pek önemsemedikleri fakat vatandaşlık haklarına ise önem verdikleri sonucuna ulaşmıştır.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı; Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin sekizinci sınıf öğrencilerinde vatandaşlık algısının oluşmasıyla

ilişkisinin belirlenmesidir. Bu bağlamda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

- Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi derslerinin öğrencilerin sorumlu vatandaş olmalarını nasıl etkilemektedir?
- Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi derslerinin öğrencilerin vatandaşlık bilincinin gelişmesini nasıl etkilemektedir?
- Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi derslerinin içeriği öğrencilerin ilgisini çekecek şekilde hazırlanmış mıdır?
- Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi derslerinin öğrencilerin demokratik değerleri edinmelerini nasıl etkilemektedir?

Araştırma Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi derslerinin 8. sınıf programlarında yer almaya başlamasından sonra yeni program çerçevesinde yapılan ilk çalışmalardan biridir. Bu bağlamda dersin amaçlarının gerçekleştirilebilir olup olmadığının tespit edilmesi önem arz etmektedir. Öte yandan dersin içeriğinin öğrencilerin aktif vatandaş olarak yetişmesine etkisinin tespit edilmesi açısından da araştırma özgün bir çalışmadır. Öğrencilerin ders ile ilgili görüşleri dersin gelecekte yapılandırılması ve içeriğinin geliştirilmesi açısından önemlidir.

YÖNTEM

Araştırma, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi programının uygulanması sonucunda ortaya çıkan durumun belirlenmesi ve analiz edilmesine yönelik betimsel bir çalışmadır. Mevcut durumun belirlenmesi ve verilerin derinlemesine araştırılmasına yönelik olarak nitel ve nicel ölçme araçları kullanılmış ve bu araçlardan elde edilen veriler incelenmiştir. Bu çalışmada her iki yöntemin birlikte kullanılmasında, araştırma konusuyla ilgili farklı açılardan veriler elde

edilerek mevcut durumun daha iyi betimlenmesinin amaçlanması etkili olmuştur. Nicel yöntemlerle elde edilecek verilerin mevcut durumun betimlenmesinde yeterli olmayabileceği düşüncesiyle her iki yöntem birlikte kullanılmıştır. Bu tür betimsel çalışmalarda yalnızca nicel yöntemlerin kullanılması mevcut durumun yeterli düzeyde açıklanmasını zorlaştırmaktadır (Kuş, 2003). Çünkü nicel yöntemlerle derinlemesine bilgi toplanması, çalışılan grubun algılarının tam olarak betimlenebilmesi zordur. Öte yandan nitel araştırma yöntemlerinin kullanılması araştırmacıya daha geniş verilere ulaşma imkânı sunmaktadır (Karasar, 2002; Miles ve Huberman, 1994). Böylece mevcut durumun daha iyi betimlenerek anlaşılır hale gelmesi sağlanabilir. Araştırmada vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersine yönelik öğrencilerin algılarının ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda öğrenci algıların ortaya çıkartılmasında nitel araştırma yöntemlerinin kullanılması daha uygundur. Çünkü nitel araştırmaların en önemli amaçlarından biri algıların ortaya konmasını sağlamasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Nicel veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen likert tipi ölçekle toplanmıştır. Nitel veriler ise yine araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formuyla toplanmıştır. Böylece elde edilen verilerin birbirini destekler nitelikte olup olmadığı analiz edilebilecektir.

Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemi İstanbul ilinin Kadıköy ilçesindeki bir Orta öğretim okulunda eğitime devam eden 34 kız, 24 erkek olmak üzere toplam 58 Orta öğretim öğrencisinden oluşturmaktadır. Örnekleme yer alan öğrencilerden yalnız iki tanesi öğrenme güçlüğü çekmektedir.

Veri toplama araçları

Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin öğrencilerde vatandaşlık algısının oluşmasıyla ilişkisinin araştırıldığı çalışmada, veriler nitel ve nicel veri toplama teknikleriyle toplanmıştır. Araştırmada nitel veriler 10 öğrenciyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Görüşme yöntemi, nitel araştırmalarda çok sık kullanılan bir veri toplama aracıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2005; Patton, 1990; Balcı, 2001; May, 1996; Karasar, 2005). Görüşme yapmak amacıyla 7 soru hazırlanmış bu sorular iki uzman akademisyen ve alanda derse giren üç öğretmen tarafından gözden geçirildikten sonra soru sayısı 5'e düşürülmüştür. Görüşmeler 5 kız ve 5 erkek öğrenciyle yapılmıştır. Öğrenciler seçilirken akademik başarıları dikkate alınmıştır. 10 öğrencinin 3 tanesi üst, 4 tanesi orta, 3 tanesi de alt başarı grubundan seçilmiştir. Orta seviyede dört öğrenci seçilmesinde seçilen örneklemdaki öğrencilerin akademik başarı olarak bu daha fazla kümelenmeleri etkili olmuştur. Görüşme sırasında kayıt cihazı kullanılmış ve öğrencilerden derinlemesine bilgi alabilmek için açıklayıcı sorular sorulmuştur. Yapılan görüşmeler sırasında öğrencileri yönlendirebilecek tarzda sorular sorulmamasına dikkat edilmeye çalışılmıştır. Görüşmeden elde edilen veriler kelimesi kelimesine word belgesine yazılarak transkriptleri çıkartılmıştır. Görüşme metinleri ayrı ayrı endüktif ve sürekli karşılaştırma yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Her bir görüşme metni ayrı ayrı kodlandıktan sonra tüm görüşme metinleri arasında karşılaştırma yapılmıştır. Kodlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar belirlenerek kategorilerden temalara ulaşılmıştır. Bu bağlamda veri analizlerinden elde edilen

bulguların öğrencilerin görüşlerine dayandığını göstermek için öğrencilerin cevaplarından doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Çalışmanın nicel verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen “Hiç Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum” ve “Tamamen Katılıyorum” seçeneklerinden oluşan beşli likert tipi ölçek aracılığıyla elde edilmiştir. Bu ölçeğin maddeleri alanyazın ve Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi öğretim programı dikkate alınarak hazırlanmıştır. Geçerlik testi oluşturan maddelerin, ölçülmek istenen özelliği ölçmede nicelik ve nitelik olarak yeterli olup olmadığının göstergesidir. (Büyüköztürk, 2011). Ölçeğin ölçülmek istenen değerleri ölçmede yeterli olup olmadığını anlamak amacıyla ölçeğin geçerlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçeğin **kapsam geçerliğini** sağlamak için Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersine giren, doktora tamamlamış iki öğretmen ve bir akademisyen maddelerin program içeriğine ve ölçülmek istenen temalara uygun olup olmadığı üzerinde tartışarak görüş bildirmişlerdir. Bu görüşler neticesinde 4 madde ölçekten çıkartılmış ve 40 maddelik taslak form ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu maddelerin ölçek maddelerinde bulunması gereken özellikleri taşıyıp taşımadığı iki akademisyen tarafından incelenmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

Ölçeğin pilot çalışması kapsamında **Mart ayının son haftasında** İstanbul ili Kadıköy ilçesinde bulunan bir Orta öğretim okulunun 8. Sınıfına devam eden 100 öğrenciden veri toplanmıştır. Bu veriler analiz için kodlanarak bilgisayara aktarılmıştır. Veriler kodlanırken olumlu ifadeler “Hiç Katılmıyorum=1”, “Katılmıyorum=2”, “Kararsızım=3”, “Katılıyorum=4” ve “Tamamen Katılıyorum=5” biçiminde puanlanmıştır. Olumsuz ifadelerde ise “Tamamen Katılıyorum”

seçeneğine 1 puan verilerek olumlu ifadelerin tersi bir kodlama yapılmıştır.

Ölçeğin **yapı geçerliliğini** sağlamak için faktör analizi yapılmıştır. Öncelikle verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett küresellik testi ile incelenmiştir (Büyüköztürk, 2011). KMO değeri 0 ile 1 arasında değişen bir değerdir. Faktör analizi yapabilmek için alanyazında genel kabul gören, KMO değerinin .50'den küçük olmaması gerektirir. KMO değeri .50-.60 arası olursa kötü, .60-.70 arası ise orta, .70-.80 arası iyi ve .80 yukarısı olduğunda ise mükemmel tahmindir (Sipahi, 2010, s. 80). Ölçeğin KMO katsayısı ve Barlett testi değeri tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Verilerin Faktör Analizi İçin Uygunluğunun İncelenmesi

Kaiser-Mayer-Olkin (KMO)		0,718
Örnekleme Ölçüm Değer Yeterliliği		
	Ki-Kare Değeri	726,680
Barlett Testi	Sd	276
	p (p<0,05)	0,000

Tablo 1 incelendiğinde ölçeğin KMO katsayısının 0,718 olması örneklem büyüklüğünün iyi seviyede olduğunu ve Barlett Testinin anlamlı çıkması ($p<0,05$) ölçek maddeleri arasında faktör analizi yapmaya yeterli ilişki olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla veriler faktör analizine uygundur.

Faktör analizinin ilk aşamasında korelasyon matrisi hesaplanır (Balcı, 2001). Ölçekte yer alan maddelerin öncelikle temel bileşenler (Principal Components) yöntemi ile korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Varimax dik döndürme tekniği kullanılarak maddelerin en ilgili oldukları faktör altında toplanmaları sağlanmıştır. Faktör yük

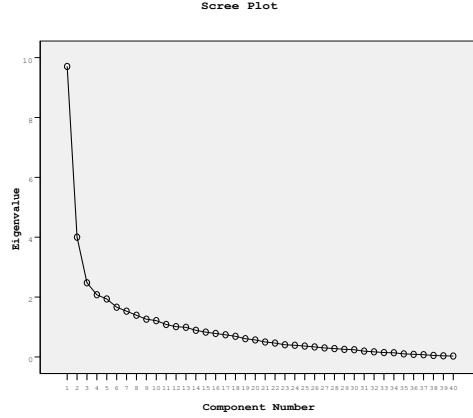
değerleri birden fazla faktör altında yakın değerleri alan m2, m11, m13, m16, m20, m21, m29, m36 ve m37 ölçekten çıkarılmıştır. Madde yük değeri .40'tan küçük olan m4, m9, m18, m22, m27 maddeler ile tek faktörlü bir yapının oluşmasına neden olan m14 ve m17 de ölçekten çıkarılmıştır.

Ölçeğin faktör sayısına karar verirken öz değer, açıklanan varyans, scree plot incelemesi, araştırmacı görüşü gibi bazı ölçütler dikkate alınmıştır. Öz değer katsayısına bakma konusunda genel olarak öz değeri 1 ya da 1'den daha büyük olan faktörlerin önemli faktörler olarak dikkate alındığı fakat araştırmacı gerekli gördüğü takdirde bu değeri yükseltebileceği görüşü hâkimdir (Büyüköztürk, 2011). Araştırmacılar başlangıçta maddelerin üç boyutta toplanabileceğini düşünmüş ancak kesin bir sınır çizmemişlerdir. Yapılan analizde ortaya çıkan öz değer katsayıları yüksek tutulduğu takdirde ölçeğin üç faktörlü olabileceği görülmüştür. Ayrıca faktör analizinin gayesi en az faktörle en iyi ölçmeyi gerçekleştirmek olduğundan öz değer katsayısı 2 ve üzeri değerler faktör olarak kabul edilmiştir. Bu değer hem ölçeğin isimlendirilmesine hem de ölçek maddelerinin istenen anlamlı dağılımı göstermesine katkı sağlamıştır. Aynı zamanda scree plot da ölçeğin üç faktörlü olabileceğini göstermiştir. Ölçeğin boyutları ve öz değer katsayıları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. *Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Ölçeği Boyutları ve Açıkladıkları Varyans Oranları*

Başlangıç Özdeğerleri (Initial Eigenvalues)			Toplam Faktör Yükleri (Extraction Sums of Squared Loadings)			Döndürülmüş Faktör Yükleri (Rotation Sums of Squared Loadings)		
Toplam	Açıklanan Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Açıklanan Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Açıklanan Varyans %	Kümülatif %
6,508	27,115	27,115	6,508	27,115	27,115	4,525	18,854	18,854
3,109	12,953	40,068	3,109	12,953	40,068	3,932	16,384	35,238
2,001	8,339	48,407	2,001	8,339	48,407	3,161	13,170	48,407
1,403	5,847	54,255						

Tablo 2 incelendiğinde öz değeri 2 ve üzeri olan üç faktörün bulunduğu, üçüncü faktörden sonra öz değer katsayısının 1'li sayılara düştüğü görülmektedir. 1. Faktör toplam varyansı %27,115, 2. Faktör %12,953 ve 3. Faktör 8,339 oranında açıklamaktadır. Öz değeri 2 ve üzeri olan faktörler toplam varyansın %48,407'sini açıklamaktadır. Alanyazında sosyal bilimler için %40-%60 arası varyans oranı ideal kabul edilmektedir (Katılmış, 2010, s. 165). Bu nedenle %48'lik oran yeterli görülmüştür. Ölçeğin üç faktörlü olabileceği görüşünü scree plot sonuçları da desteklemiştir. Bu sonuçlar şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Faktör Sayısını Gösterir Çizgi Grafiği

Esas alınan değer doğrultusunda şekil 1 incelendiğinde ölçeğin üç faktörlü olduğu görülmektedir. Yapılan analizler sonrasında kalan maddelerin faktörlere göre dağılımı ve maddelerin yük değerleri tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Faktör Analizi Sonuçları

Faktör 1		Faktör 2		Faktör 3	
Madde No	Madde Yüğü	Madde No	Madde Yüğü	Madde No	Madde Yüğü
M25	.828	M1	.709	M6	.757
M38	.759	M40	.666	M8	.745
M24	.757	M32	.641	M31	.617
M26	.731	M35	.637	M7	.591
M23	.646	M39	.622	M19	.508
M10	.644	M5	.575	M12	.492
M15	.565	M34	.559		
M3	.531	M30	.517		
M28	.433	M33	.435		

Tablo 3 incelendiğinde 1. Faktörün 9 maddeden oluştuğunu ve bu maddelerin faktör yük değerlerinin .828 ile .433 arasında değiştiği, 2. Faktörün 9 maddeden oluştuğu ve bu maddelerin faktör yük değerlerinin .709 ile .435 arasında değiştiği, 3. Faktörün 6 maddeden oluştuğu ve bu maddelerin yük değerlerinin .757 ile .492 arasında

değiştigi görülmektedir. Madde yüklerinin hangi boyutlarda toplandığı belirlendikten sonra maddelere isim verilmiştir. İlk boyuttaki maddeler genel olarak “bireyin devlete ve devletin bireye karşı sorumlulukları” hakkında olduğu için bu faktöre “sorumluluk” ismi verilmiştir. İkinci faktör “vatandaşlık kavramı” ve “bilinçli vatandaşın özellikleri” hakkında olduğu için bu faktöre “vatandaşlık bilinci” adı verilmiştir. Üçüncü faktör “demokrasi” ve “insan hak ve özgürlükleri” ile ilgili olduğundan bu faktöre “hak ve özgürlük” ismi verilmiştir.

Ölçekte yer alan faktörlerin isimlendirilmesinden sonra her bir faktörün güvenilirliğinin sayısal değerini bulmak gerekir (Sipahi, 2010). Güvenirlilik analizi Cronbach's Alpha değerleri alınarak yapılmıştır. Analizde faktör 2'de yer alan m33 ölçekten atılması durumunda .784 olan güvenilirlik değerini .812'ye çıkaracağı için ölçekten çıkarılmıştır. Faktörlerin son şekliyle Cronbach's Alpha değerleri tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Cronbach's Alpha Değerleri

Faktörler	Cronbach's Alpha Değerleri
Faktör 1 (Sorumluluk)	.854
Faktör 2 (Vatandaşlık bilinci)	.812
Faktör 3 (Hak ve özgürlük)	.779

Alanyazındaki yaygın görüş Cronbach's Alpha değeri .70 ve üzeri olan ölçeklerin güvenilir olduğu yönündedir (Sipahi, 2010). Tablo 4 incelendiğinde faktörlerin Cronbach's Alpha değerlerinin .779 ile .854 arasında değiştiği ve dolayısıyla güvenilir bulunduğu görülmektedir. Bu analizden sonra, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Ölçeği 23 maddelik son şeklini almıştır. Ölçek Nisan ayının ilk haftasında uygulamanın yapıldığı Orta öğretim okulunun 8. sınıfları arasından rasgele seçilen iki sınıftaki 34'ü kız, 24'ü erkek 58 öğrenciye uygulanmıştır.

Asıl uygulamadan elde edilen veriler 1 ile 5 arasında puanlanmıştır. Olumlu ifadelerde Hiç Katılmıyorum ifadesi 1 puan, Katılmıyorum ifadesi 2 puan, Kararsızım ifadesi 3 puan, Katılıyorum ifadesi 4 puan, Tamamen Katılıyorum ifadesi ise 5 puan almıştır. Olumsuz ifadelerdeki yapılan puanlama bunun tersidir. Puanlar bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra değer kazanma durumlarına aralıklar belirlenmiştir. Bu aralıklarda 10-40 arası puan alanlar “Çok Düşük”, 41-84 arası puan alanlar “Ortalama”, 85-100 arası puan alanlar “Oldukça İyi” bulunmuştur. Puan aralığının 10 ve üzeri olarak alınması bir değer bireyde hiç bulunmamasının varsayılmayacağı düşüncesidir. 85 ve üzerinin çok iyi kabul edilme nedeni ise değer iyi seviyede kazanılması için birçok maddenin gösterilmesi gerekliliğidir.

Araştırmanın Sınırlıkları

Bu araştırma, İstanbul ilinin Kadıköy ilçesindeki bir Orta öğretim okulunda eğitimine devam eden 8/C ve 8/D sınıfı öğrencileriyle Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi içerisindeki ilk üç üniteyle sınırlıdır. Çalışma, veri toplama sürecinde kullanılan veri toplama yöntemi ve materyallerle sınırlıdır. Bazı öğrencilerin süreç içerisinde uygulanan etkinliklerde yeterli katılımı göstermemeleri çalışmanın bir başka sınırlılığı olarak gösterilebilir.

BULGULAR

Araştırma sırasında nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılarak bulgular toplanmıştır. Görüşme yöntemiyle toplanan veriler doğrudan verilerek öğrencilerin anlatmak istedikleri görüşler belirlenmeye çalışılmıştır. Nicel veriler nitel verileri destekler nitelikte verilmiş ve sonuçları tartışma bölümünde tartışılmıştır.

1. Nitel Analiz Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Tablo 5. *Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinin Öğrencilerin Sorumlu Vatandaş Olarak Yetişmelerine Yönelik Görüşler*

Kastedilen	Doğrudan öğrenci görüşü
<i>Sorumlu Vatandaşlık</i>	Ö1: Öğrencilerin özgüvenini artırdığını düşünüyorum. Bu derste sivil toplum kuruluşlarının ne amaçla kurulduklarını bize ne gibi
<i>Özgüven</i>	fayda sağladıklarını ve sorumluluklarımız o kuruma sivil toplum kuruluşuna başvurmamızı (katılmak) sağlıyor. Bu nedenle
<i>Demokratik Değerler</i>	haklarımızı korumuş oluyoruz. Demokratik değerleri siyasal ve yasaya göre işlevleri öğrenebiliyoruz. İnsan haklarının
<i>İnsan hakları</i>	korunmasında büyük rol oynadığını düşünüyorum. Ö2: Dersin içeriğinde haklarım ve sorumluluklarım yer almakta. Ben bu dersin
<i>Sorumluluk</i>	içeriğinde sorumlu vatandaş olmam için birçok şey öğrendim. Bunlar haksızlığa uğradığım zaman dilekçe yazmak, kendi
<i>Hak Arama</i>	haklarımın ihlal edilmemesini istediğim için hiç kimsenin hakkını ihlal etmemek, sivil toplum örgütlerinin ne iş yaptığını öğrendim.
<i>Sivil Toplum</i>	Ö3: Sorunla karşılaştığım zaman uzlaşma yollarını ya da bir haksızlığa uğradığım zaman hakkımı nasıl savunacağımı veya zor
<i>Uzlaşma</i>	durumda kalan bir insana nasıl yardım edebileceğimi öğrendim. Ö6: Vatandaşlık derslerinde topluma ne gibi faydalarımızın
<i>Toplumsal Fayda</i>	olabileceğini görüyoruz. Ö 7: Bu ders bana bilinçli haklarını bilen bir öğrenci olmamda yardım ettiğini düşünüyorum. Ö8:
<i>Vatandaşlık</i>	Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi bana sorumluluklarımızın neler olabileceği konusunda fikirler verdi. Evdeki
<i>Haklarımız</i>	sorumluluklarımız, okuldaki sorumluluklarımız, ülkedeki sorumluluklarımız gibi. Ö9 Ben bu derste insanların haklarını eğitimlerini, kişisel özelliklerini ve demokratik haklarını öğrendim.
<i>Eşitlik</i>	Ülkeye karşı bazı haklarımız var ve bazıda sorumluluklarımız var. Yani karşılıklı olarak haklara sahibiz. Ö10: Ben bu derste bir insanın değerli olduğunu öğrendim. İnsanlara karşı herkesin bir ön yargısı olur. Bende buna dahilim ama bu derste öğrendiğimle din, dil, ırk, dostu düşman, zengin fakir, vb. farklılıkların olması insanlara bakış açımında bir farklılık olmadığını öğrendim.

Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin genel amaçlarına bakıldığında sorumluluklarını bilen, haklarını kullanabilen vatandaşlar yetirmek amaçlandığı görülmektedir. Tablo 5’de öğrencilerle yapılan görüşmede sorumlu vatandaş olarak yetişmelerine ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Öğrenci söylemlerinden ortaya çıkan kavramlara bakıldığında sorumlu vatandaşların sahip olması gereken özelliklerin önemli bir bölümünün öğrenciler tarafından edinildiği görülmektedir. Öğrencilerden biri sorumlu vatandaşın özelliklerinden bahsederken aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır.

Bu derste sivil toplum kuruluşlarının ne amaçla kurulduklarını bize ne gibi fayda sağladıklarını ve sorumluluklarımız o kuruma sivil toplum kuruluşuna başvurmamızı (katılmak) sağlıyor. Bu nedenle haklarımızı korumuş oluyoruz. Demokratik değerleri siyasal ve yasaya göre işlevleri öğrenebiliyoruz. İnsan haklarının korunmasında büyük rol oynadığını düşünüyorum. (Ö1).

Ö1’in demokratik toplumların vazgeçilmez unsurları arasında yer alan sivil toplum örgütlerinin çalışmalarından bahsetmesi ve insan haklarının korunmasında sivil toplum örgütlerinin işlevlerinden söz etmesi sorumlu vatandaşlık örnekleri olarak gösterilebilir. Ö2 ise haklarının çiğnenmesi durumunda yapması gerekenler konusunda dönüt vererek aslında etkin bir vatandaşın yapması gerekenleri örneklendirmektedir. Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi derslerinin önemli amaçların arasında çözüm üretebilen ve uzlaşmacı bireylerin topluma kazandırılması yer almaktadır. Dersin öğrencilerde uzlaşma kültürünün oluşmasına katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Buna yönelik bir öğrenci aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır.

Sorunla karşılaştığım zaman uzlaşma yollarını ya da bir haksızlığa uğradığım zaman hakkımı nasıl savunacağımı veya

zor durumda kalan bir insana nasıl yardım edebileceğimi öğrendim (Ö3).

Tablo 5’de Ö6, Ö7 ve Ö8’in söylemleri birbirlerine yakın anlamlar içermektedir. Bu öğrenciler sorumlu vatandaş olarak yetişmede dersin önemi üzerinde durmakta, haklarının ve sorumluluklarının farkına varmalarına, dersin katkı sağladığını belirtmektedirler. Buna yönelik olarak iki örnek ifade aşağıda yer almaktadır.

Vatandaşlık derslerinde topluma ne gibi faydalarımızın olabileceğini görüyoruz (Ö6). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi bana sorumluluklarımızın neler olabileceği konusunda fikirler verdi. Evdeki sorumluluklarımız, okuldaki sorumluluklarımız, ülkedeki sorumluluklarımız gibi (Ö8)

Ö9 ders içinde vatandaşlık haklarını devletin ve vatandaşın karşılıklı yükümlülüklerini öğrendiği üzerinde söylemde bulunmuştur. Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi derslerinin önemli özelliklerinden biride insanın insan olması dolayısıyla değerli olduğunun öğrencilerce kavranılmasıdır. Ö10 ifadeleri insanın değerli olduğunun ders programı içerisinde yer aldığına yöneliktir. Bu bağlamda öğrencilerle yapılan görüşmelerden vatandaşlık ve demokrasi eğitimi derslerinin içerisinde yer alan konuların öğrencilerde bilinçli vatandaşlık olgusunun geliştirilmesine katkı sağlamaya yönelik olumlu katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Tablo 6. *Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinin Öğrencilerin Vatandaşlık Haklarına Yönelik Bilinç Geliştirmelerine Etkisiyle İlgili Görüşler*

Kastedilen	Doğrudan öğrenci görüşü
<i>Seçme Seçilme</i>	<p>Ö1: Oy kullanma tüketici hakları ve vergi ödeme gibi görev ve sorumluluklarımızı öğrendim. Örneğin toplumdaki herkesin eşit haklara sahip olması bir demokrasidir. Ö2:... Bir vatandaş olarak insanlar arasında din, dil, ırk ayrımcılığı yapmadan insanlara insan oldukları için değer vermeyi insanları güzel-çirkin, zengin-fakir diye ayırmadan onlarla aynı toplum içinde yaşamayı oy kullanmanın dilekçe yazmanın bir vatandaşlık hakkı olduğunu öğrendim. Sorunlarımızı çözerken demokratik yolları kullanabileceğimizi gördük. Ö3:... Vatandaşlık dersinde, insan ayrımcılığı olmadığını, olsa da artık çok az olduğunu ve sadece kadınlara şiddet uygulanmamasını, engellilere iş verilmesini öğrendim. Ö4:... Benim bir vatandaş olarak yaşam hakkım vardır. Her insan eğitim görme hakkına sahiptir. İnsanların kişi dokunulmazlığı hakkı vardır. Hiç kimse bir başkasının özel hayatına karışamaz ve kimseyi suçsuz yere alıkoyamaz. Ö5:...Daha önce bilmediğim haklarımız varmış örneğin kişi dokunulmazlığı. Bu hak insanların değerlerini artırıyor bence. Çünkü hiçbir insan zorla alıkonulamaz. En önemli hak olan yaşama hakkıdır bu hak insanların doğuşla getirdiği haklardandır. Kimsenin yaşama hakkı elinden alınmaz. Ö6:.. Bu derste öğrendiğim en önemli şey herkesin doğduğu andan itibaren eşit haklara sahip olduğudur. İnsanlar arasında ayırım yapılamayacağını gördük. İster zenci olsun ister beyaz herkes eşittir. Ayrımcılık olmamalıdır. Ö8: Her insanın bir değerinin olduğunu öğrendim. İnsanlar bu değeri doğumlarıyla beraber kazanmaktadırlar. İnsan hakları bu yüzden devredilemez ve sınırlandırılmaz çünkü doğumla birlikte kazanılmıştır. Ö9:... Örneğin herkesin seçme ve seçilme haklarının olduğunu öğrendim.</p>
<i>Eşitlik</i>	
<i>Ayrımcılık Yapmamak</i>	
<i>Yaşama hakkı</i>	
<i>Eğitim hakkı</i>	
<i>Özel yaşamın gizliliği hakkı</i>	

Tablo 6'de öğrencilerden edinmeleri beklenen vatandaşlık haklarıyla ilgili bulguların neler olabileceğine yönelik söylemlere yer verilmiştir. Ders kitabında vatandaş olarak, yaşama, eğitim, sağlık, özel yaşamın gizliliği ve yerleşme hakkı gibi haklara sahip olunabileceğine yönelik içeriklere yer verilmiştir. Öğrencin söylemleri incelendiğinde öğrencilerin sağlık hakkı ve yerleşme hakkı dışındaki haklara yönelik söylemler geliştirdiği görülmektedir. Öğrencileri haklarının ve görevlerinin bir bölümünün farkındadırlar ve buna yönelik olarak görüş belirtmişlerdir. Örneğin;

Oy kullanma, tüketici hakları ve vergi ödeme gibi görev ve sorumluluklarımızı öğrendim. Örneğin toplumdaki herkesin eşit haklara sahip olması bir demokrasidir (Ö1).

Ö1 Oy kullanmanın ve tüketici haklarının bir hak olduğunun farkındadır. Ayrıca vergi ödemenin ise bir görev olduğunu belirtmiştir. Bu ifadeleri öğrencinin haklar ve görevler arasındaki ayrımı yapabildiğini göstermektedir. Öğrenci oy kullanmaktan bahsederken bunun bir siyasal hak olduğunu bilmektedir. Benzer şekilde görüş belirten Ö9'da seçme ve seçilmenin bir siyasal hak olduğunu ifade etmiştir. Ö2 ise ayrımcılık yapılmaması, haklarının nasıl aranabileceği, siyasal haklarının neler olduğu ve sorunların çözülmesinde demokratik yollara başvurmanın önemine yönelik söylemlerde bulunmuştur. Bir öğrenci ile yapılan görüşmede aşağıdaki görüşlere yer verilmiştir.

Benim bir vatandaş olarak yaşam hakkım vardır. Her insan eğitim görme hakkına sahiptir. İnsanların kişi dokunulmazlığı hakkı vardır. Hiç kimse bir başkasının özel hayatına karışamaz ve kimseyi suçsuz yere alıkoymaz (Ö4).

Öğrenci bu ifadeyle bir vatandaşın sahip olduğu birden fazla hak üzerinde durmaktadır. Öğrencinin, yaşam hakkı, eğitim hakkı, kişi dokunulmazlığı ve özel yaşamın gizliliği haklarından söz etmesi

vatandaşlık haklarının önemli bir bölümüne vurgu yaptığını göstermektedir. Yine yaşama hakkı konusunda öğrencilerden birinin görüşüne aşağıda yer verilmiştir.

Daha önce bilmediğim haklarımız varmış örneğin kişi dokunulmazlığı. Bu hak insanların değerlerini artırıyor bence. Çünkü hiçbir insan zorla alıkonulamaz. En önemli hak olan yaşama hakkıdır bu hak insanların doğuşla getirdiği haklardandır. Kimsenin yaşama hakkı elinden alınamaz (Ö5)

Öğrenci bu derste daha önce bilmediği bazı hakları öğrendiğini ifade ederek bunların neler olabileceğini ortaya koymaya çalışmıştır. İnsan haklarının insan olmak dolayısıyla kazanıldığını, sınırlandırılmaz ve geri alınamaz haklar olduğunu ifade etmiştir. Benzer görüşler ifade eden Ö8 görüşleri ise şöyledir;

Her insanın bir değerinin olduğunu öğrendim. İnsanlar bu değeri doğumlarıyla beraber kazanmaktadırlar. İnsan hakları bu yüzden devredilemez ve sınırlandırılmaz çünkü doğumla birlikte kazanılmıştır(Ö8)

Ö5 ve Ö8'in ifadelerinden de anlaşılacağı gibi öğrenciler yaşama hakkına, kişi dokunulmazlığı hakkına ve bu hakların nasıl elde edilmiş olduğuna yönelik bilinç oluşturmuşlardır. Ö6 ve Ö9'un görüşleri diğer öğrencilerin görüşleriyle bağlantılıdır. İnsan hakları insanların doğumla kazandığı haklardır bu haklar devredilemez ve sınırlandırılmaz.

Yapılan görüşmeler sonucunda Tablo 6'da verilen bulgulara bakıldığında öğrencilerden Ö4'ün haricindekiler vatandaşlık haklarıyla ilgili çoklu görüş ifade edememişlerdir. Ders programı içerisinde yer alan vatandaşlık haklarından yalnızca biri veya ikisi üzerinde durmuşlardır. Öğrencilerin sosyal yaşamlarında oldukça fazla ihtiyaç duydukları sağlık hakkına ait herhangi ifadeye yönelik bulguya ulaşamamıştır. Aslında bu hak insanların en fazla kullandığı sosyal

haklar arasında yer almakta ve kitaptaki konular içerisinde de oldukça fazla yer almaktadır.

Tablo 7. *Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinin İçeriğine Yönelik Öğrenci Görüşleri*

Kastedilen	Doğrudan öğrenci görüşü
<i>Olumlu Görüş</i>	<p>Ö1:...İnsan haklarına daha fazla önem verilmesi hoşuma gitti. Ayrıca kurumlara yönelik çalışmalar ama insan haklarından bahsetmesi bence yeter ve artar. Ö3:...Ders içeriğinde her şey benim ilgimi çekiyor. Çünkü bütün konular insanlar yani bizim haklarımızı ve özgürlüklerimizi anlatıyor. Bu yüzden benim ilgimi çekiyor. Kitabın özgürlükleri anlatıyor olması benim hoşuma gidiyor. Çünkü ülkemizde bulunan insanlar birçok konulara aykırı işler yapıyor. Ö8: Kitaplardaki bazı fotoğraflar ve renkli yazıların ilgi çekici olduğunu düşünüyorum. Ö9:...Evet konular genelde birbirine yakın konulardan haklarımızı öğretmek için hazırlanmış buda dikkatimizi çekiyor. Ö10: Bence dikkat çekici çünkü konulara iyi örnekler verilmiştir. Resimler akılda kalıcı, dikkat çekici ve konuyu iyice anlamamız için çok değişik grup çalışmaları yer almaktadır.</p>
<i>Yeterli bulma</i>	
<i>Niçin İlginç geliyor</i>	
<i>Olumsuz Görüş</i>	<p>Ö2: Hayır. Çünkü kitabın içinde günlük hayatımızda sık sık kullandığımız ve sürekli dile getirdiğimiz konular bulunmakta. Bu konular hakkında az çok da bilgim olduğu için kitabın içeriği ilgimi ve dikkatimi çekmiyor. Ancak kitabın içindeki konular biraz daha ilginç hikâyelerle ya da kıssalarla tamamlanırsa kitap ilgimi çekebilir. Ö4:...Kitabın içeriğinde ilgimi ve dikkatimi çeken fazla bir şey yok. Fakat kitapta kullanılan görseller farklı olduğu için dikkatimi çekiyor. Ben bu derste yazıdan çok görsel resimlere ağırlık verilmesini isterdim. Ve yazıyı bilgi verir gibi değil de daha çok öykü gibi aktarılabilirdi. Ö5:... Çok fazla dikkatimi çekmedi. Çünkü içeriğinin daha fazla ilgi çekici daha fazla bilgi dolu olmasını isterdim. Örneğin yaşamdan daha fazla örnekler vermelidir. Ya da insanların kötü şeyler yaptıklarında nasıl sonuçlar ortaya çıkacağına yer vermelidir. Ö6:...Bana çok</p>
<i>İlginç bulmama</i>	
<i>Neden İlginç Bulmama</i>	
<i>Nasıl Gerekliliği</i>	<i>Olması</i>

---

iyi hazırlanmış gelmiyor Ö7:...Bence kitapların içeriği çok da dikkat çekici değil. Fakat aralarda anlatılan olaylar güzel fakat konular dikkat çekici değil.

Ders kitapları hazırlanırken öğrenci gözüyle kitaplara bakılması ve ona göre hazırlanması öğrencilerin öğrenmelerini olumlu yönde etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersine yönelik hazırlanan ders kitaplarına yönelik öğrenci algılarının neler olabileceği tespit edilmeye çalışılmıştır. Öğrencilerden yarısı (5) ders kitabına yönelik olumlu görüş belirtirken diğer yarısı ders kitabına yönelik olumsuz görüş belirtmiştir. Ayrıca olumsuz görüş belirten öğrencilerin kitap içeriğinde nelere yer verilmesi gerektiğine yönelik söylemler, öğrencilerin bir kitaptaki içeriğin nasıl olması gerektiği konusunda önemli bulgular içermektedir.

Tablo 7 incelendiğinde vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin içeriği için öğrencilerden bazılarının olumlu görüş belirttiği görülmektedir. Ders ve çalışma kitabı içerisinde insan haklarına ve özgürlüklere yer verilmiş olmasının önemli olduğundan ve kitabın ilgi çekici şekilde hazırlanmış olmasından bahsetmişlerdir.

İnsan haklarına daha fazla önem verilmesi hoşuma gitti. Ayrıca kurumlara yönelik çalışmalar ama insan haklarından bahsetmesi bence yeter ve artar (Ö1).

Ders içeriğinde her şey benim ilgimi çekiyor. Çünkü bütün konular insanlar yani bizim haklarımızı ve özgürlüklerimizi anlatıyor. Bu yüzden benim ilgimi çekiyor. Kitabın özgürlükleri anlatıyor olması benim hoşuma gidiyor. Çünkü ülkemizde bulunan insanlar birçok konulara aykırı işler yapıyor(Ö3).

Diğer öğrenciler ders kitabı ve çalışma kitabı içerisinde yer verilen konu içerik ve görsel materyallerin kendilerinin dikkatini

çektğini ve dersi ilginç hale getirdiğini belirtmiştir. Bu görüş aşağıdaki öğrenci görüşleriyle örneklendirilmiştir.

Kitaplardaki bazı fotoğraflar ve renkli yazıların ilgi çekici olduğunu düşünüyorum (Ö8). Ö9: ...Evet konular genelde birbirine yakın konulardan haklarımızı öğretmek için hazırlanmış buda dikkatimizi çekiyor (Ö9). Bence dikkat çekici çünkü konulara iyi örnekler verilmiştir. Resimler akılda kalıcı, dikkat çekici ve konuyu iyice anlamamız için çok değişik grup çalışmaları yer almaktadır(Ö10).

Öğrencilerin öğrenme ihtiyaçları birbirlerinden farklılıklar arz edebilir. Bu bağlamda bir öğrenci için motive edici olan bir konu içeriği diğer bir öğrenci tarafından yeterli bulunmayabilir. Öğrencilerden bazıları vatandaşlık ve demokrasi eğitimi ders kitaplarının bazı öğrenciler tarafından yeterli görülmediği Tablo 7'den anlaşılmaktadır. Ders kitaplarının içeriğinin günlük hayatta her zaman karşılaşılan konulardan hazırlandığı bu yüzden ilgi çekici olmadığı görüşünü savunan öğrenci görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Hayır. Çünkü kitabın içinde günlük hayatımızda sık sık kullandığımız ve sürekli dile getirdiğimiz konular bulunmakta. Bu konular hakkında az çok da bilgim olduğu için kitabın içeriği ilgimi ve dikkatimi çekmiyor. Ancak kitabın içindeki konular biraz daha ilginç hikâyelerle ya da kısımlarla tamamlanırsa kitap ilgimi çekebilir(Ö2).

Kitabın içeriğinde ilgimi ve dikkatimi çeken fazla bir şey yok. Fakat kitapta kullanılan görseller farklı olduğu için dikkatimi çekiyor. Ben bu derste yazıdan çok görsel resimlere ağırlık verilmesini isterdim. Ve yazıyı bilgi verir gibi değil de daha çok öykü gibi aktarılabilirdi(Ö4).

Öğrenciler kitapların içeriğinin ilginç hikayelerden ve anekdotlardan, merak uyandıracak konulardan oluşması durumunda daha dikkat çekeceğini, öğrenmeyi daha iyi motive edeceğini ifade etmektedirler. Bu bağlamda Ö5, Ö6 ve Ö7'nin görüşleri de ders kitabının içeriğinin yetersiz olduğu yönündedir. Burada dikkat çekici olan öğrencilerin ders kitaplarının içeriklerinde nelerin olmasına yönelik görüşlerdir. Öğrenciler ders kitaplarındaki görsel materyallerin daha fazla ve ilgi çekici olmasını, motivelerini artıracak anekdot ve hikayelere yer verilmesini, içeriğinin sosyal hayattaki ilginç konularla oluşturulması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Tablo 8. *Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinde Öğrencilerde Demokratik Değerleri Edinmeye Yönelik Görüşler*

Kastedilen	Doğrudan öğrenci görüşü
<i>Haklarını Arama</i>	Ö1: ...Evet sağladığımı düşünüyorum. Sebep dersiniz benim cesaretimi ve vatandaşlık haklarımı ve sorumluluklarımı öğrendim. Bir dükkâna girdiğimde haklarımı bilerek sorumluluklarımı bilerek girersem her şeyin farkında olurum. Eşya bozuk çıktığında onu geri verme hakkım olduğunu bilirim görev ve sorumluluklarımı bildiğim için emin ve rahat olurum.
<i>Davranış Belirleme</i>	Ö2: ...Evet düşünüyorum. Kendi hak ve özgürlüklerimin, sorumluluklarımın farkına vardım. İnsanlara nasıl davranacağımı iyi bir vatandaş olmak için neler yapmam gerektiğini, herhangi bir, haksızlığa uğradığımda dilekçe yazmam gerektiğini, karşımdaki insanlarla empati kurarak konuşmam gerektiğini öğrendim.
<i>Eşitlik</i>	Ö3: ...Vatandaşlık dersinde sorumluluklarımın olduğunun farkına vardım. Çünkü derste ki konular bana haklarım ve sorumluluklarımı bildiriyor. İnsanlara nasıl davranacağımı öğretiyor.
<i>Yönetime Katılım</i>	Ö4: ...Demokratik bir vatandaşın toplumda nasıl olması gerektiğine yönelik bilgi kazandım. Eşitliğin,
<i>Özgürlük</i>	
<i>İrk Ayrımına Yer Vermeme</i>	
<i>Demokratik Karar Alma</i>	

yönetime katılmanın demokratik haklardan olduğunu anladım. ayrıca toplumda herkesin, zengin fakir, güçlü, zayıf birbirine eşit olduğunu derste gördük. Demokratik toplumlar kanunlar içerisinde yönetilir ve herkes bir birine eşittir **Ö5:** ...Örneğin sorumluluklarımızı haklarımızı, özgürlüklerimizi neler olduğunu iyi bir vatandaş olmanın sonucunda nelerin güzel olduğunu öğrendim. **Ö6:** Ders içerisindeki bazı bölümlerde demokrasiyle ilgili konular vardı. Beyaz insanlarla zencilerin eşit olması gibi bende eşit olduğuna katılıyorum. **Ö8:** ...İnsanların eşit olduğunu düşünüyorum eşitliğinde demokrasinin bir parçası olduğunu. Örneğin ailede bir karar alırken herkesin görüşüne değer verilmesi gerektiğini öğrendim. Ayrıca ülke yönetiminde de eşit haklara sahibiz. **Ö10:** ...Demokratik haklarımızın nasıl olduğu, nasıl koruyacağımıza ve nelere ihtiyacımız olduğu üzerinde bilgiler edinmemize katkı sağladığını düşünüyorum.

Tablo 8'den vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin öğrencilerde demokratik değerlerin oluşturulmasına yönelik olumlu katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Öğrencilerin görüşlerinden çıkartılan temalar dersin amaçları bağlamında öğrencilerin edinmeleri beklenen kazanımlardandır. Ayrıca dersin genel amaçları incelendiğinde bu temaların kazandırılmasına yönelik ifadeler yer aldığı görülmektedir. Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersiyle öğrencilerde demokratik değerlerin oluşturulmasına yönelik demokrasi kültürü adlı bir temaya da yer verilmiştir.

Öğrencilerle yapılan görüşmelerde demokratik değerlerin edinilmesine yönelik olarak ders içerisinde kazanımların oluştuğu bulgusuna ulaşılmıştır. Demokratik bir bireyin sahip olması gereken özelliklerin neler olabileceği konusunda öğrenciler görüş ifade

edebilmişlerdir. Buna yönelik olarak aşağıda bir öğrenci görüşüne yer verilmiştir.

Evet sağladığını düşünüyorum. Sebep dersiniz benim cesaretimi ve vatandaşlık haklarımı ve sorumluluklarımı öğrendim. Bir dükkâna girdiğimde haklarımı bilerek sorumluluklarımı bilerek girersem her şeyin farkında olurum. Eşya bozuk çıktığında onu geri verme hakkım olduğunu bilirim görev ve sorumluluklarımı bildiğim için emin ve rahat olurum(Ö1).

Demokratik bir vatandaş sorumluluklarının farkında, haklarını aramayı bilen ve haklarını ararken demokratik yolları kullanabilen özelliklere sahiptir (TTK, 2010). Öğrencinin söyleminden dersin kendisinde demokratik yolları kullanabilme becerisi oluşturduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Öğrenciler vatandaşların sahip olması gereken demokratik özelliklerden bir bölümünü görüşlerinde ortaya koymuşlardır. Ö1 dersin kendisinde cesareti artırıcı, haklarını arayıcı ve sorumluluklarını öğrenci bir etkiye yol açtığı üzerinde durmuştur. Örneklendirmesiyle bir sorunla karşılaştığında demokratik bir vatandaşın yapması gerekenleri ifadelendirmiştir. Ö2 ise benzer şekilde vatandaşlık hak ve sorumluluklarının farkında olmasına katkı sağladığı üzerinde durarak, haklarını ararken yasal yollara başvurulması gerektiği örneğiyle belirtmiştir. Ö4 ile yapılan görüşmeden yönetime katılma ve toplumsal alanda eşit muamele görmenin demokratik haklar arasında olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ö4 bu konudaki görüşü aşağıda verilmiştir.

Demokratik bir vatandaşın toplumda nasıl olması gerektiğine yönelik bilgi kazandım. Eşitliğin, yönetime katılmanın demokratik haklardan olduğunu anladım. ayrıca toplumda herkesin, zengin fakir, güçlü, zayıf birbirine eşit olduğunu derste gördük. Demokratik toplumlar kanunlar içerisinde yönetilir ve herkes bir birine eşittir (Ö4).

Öğrencinin söyleminden, demokratik toplumların özellikleri üzerinde durarak, yönetimin halkın temsilcilerinden oluştuğu ve demokrasinin eşitlik anlayışı üzerine kurulduğu bilgisini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ö6'nın görüşlerinden insanlar arasında ırk ayrımcılığının demokratik toplumlarda olmaması gereken özelliklerden olduğu bulgusu yer almaktadır. Ö8 ise insanların eşitliğini vurgularken aile içinde karar alma mekanizmasıyla bunu örneklendirmiştir. Bu bağlamda demokratikleşmenin ailelerden başlayarak topluma yansıyabileceği bulgusu ortaya çıkmaktadır.

İnsanların eşit olduğunu düşünüyorum eşitliğinde demokrasinin bir parçası olduğunu. Örneğin ailede bir karar alırken herkesin görüşüne değer verilmesi gerektiğini öğrendim. Ayrıca ülke yönetiminde de eşit haklara sahibiz (Ö8).

Ö10 ise dersin demokratik hakların neler olduğuna ve bu hakların nasıl korunacağına yönelik katkılarının olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda öğrencilerle yapılan görüşmelerde demokratik değerlere yönelik kazanımları ders içeriğinde yer aldığına yönelik bulgular Tablo 8'den anlaşılmaktadır.

Tablo 9. *Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinin Öğrencilerin Aktif Vatandaşlıkla İlgili Görüşleri*

Kastedilen	Doğrudan öğrenci görüşü
Sivil Katılım	Ö1: ...Sivil toplum kuruluşlarından birkaçına girmeyi denedim ama yaşım tutmadı. Kurumların ne işe yaradığını ve ne gibi görev yetkilerini biliyorum. İnsan olarak haklarımı öğrenmeseydim beklide haklarım daha çok çığnenebilirdi.
Eşitlik	Ö2: ...Benden yüksek mertebeli ya da benden zengin insanlarla eşit olduğumu anladım. Her vatandaşın oy kullanma ve dilekçe yazma hakkı olduğunu öğrendim. Ben bu dersin

<i>Farklılıklara Saygı</i>	bazı zamanlarında kendi hak ve özgürlüklerimin olduğunu gördüm. Ö3: ...Bana bu ders demokratik devletin insanlara eşit davrandığı düşüncesini öğretti. Ülkemizdeki bazı insanlar zengin olduklarını düşünüp fakir olan insanları kendi gözlerinde küçük düşüğünü zannediyor. Hâlbuki bütün insanlar eşittir. Ben vatandaşlık dersinde insanların eşit olduğunu öğrendim Ö4: ...Demokratik bir devletin halkının demokratik olması gerektiğini, demokratik devletin taşıması gereken özelliklerinin insanların farklılıklarına saygı duyulan adaletli hoşgörülü vs. gibi özelliklerinin olduğunu öğrendim.
<i>Cinsiyet Ayrımcılığına Karşı</i>	
<i>Hak Aramayı Bilme</i>	
<i>Çözüm Üretebilme</i>	
<i>Uzlaşmaya Açık Olma</i>	Ö5: ... Çünkü insan değerli bir varlık olduğundan aralarında dil, din, ırk ayrımı olmayacağını öğretti. Örneğin sivil toplum örgütlerinin çalışmalarına katılmak istedim. Kadınların şiddet gördüklerinde devletçe korunması gerektiğini öğrendim. Ö6: ...Haklarımı ararken nasıl dilekçe yazacağımı öğrendim, yaptığımız grup çalışmalarında sorunlara çözüm nasıl aranacağını öğrendim. Devletin adaletli olması gerektiğini haklı ile haksız ayırması gerektiğini gördük. bence demokrasiyle yönetilen ülkelerde devlet vatandaşını adaletiyle güvence altına almıştır. Ö7: ...Dersin içeriği vatandaşlık haklarının neler olduğuyla ilgili olduğu için bande bazı haklarımızı öğrenmiş oldum. Mesela haklarımı nasıl aramam gerektiği, yasal yolları nasıl kullanabileceğim gibi şeyler öğrendim. Ö9: ...Çünkü bir sorunla karşılaştığımızda nasıl bir çözüm üretmemiz gerektiği nasıl yolar izlememiz gerektiğini öğrendik. Uzlaşma ve demokratik yollarla sorunları çözebileceğimizi öğrendik. Ö10: ...Evet insanlar haklarını tanıdıkça bilinçlendikçe kendilerinin vatandaşlık bilinçlerinin artacağını hatta haklarını korumaya çalışacağını düşünüyorum.

Modern devletlerin vatandaşlık eğitimiyle ilgili en önemli amaçlarından biri, vatandaşlık bilincine sahip aktif vatandaşlar yetiştirerek, devlete sahip çıkan bireylerin olmasını sağlamak istemeleridir. Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersleriyle öğrencilerin

vatandaşlık haklarını öğrenmeleri ve sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenmektedir. Bu bağlamda Tablo 9’da vatandaşlık ve demokrasi eğitimi derslerinin öğrencilerin vatandaşlık bilincine katkı sağlamaya yönelik bulguların olduğu anlaşılmaktadır. Toplumsal konularda ihtiyaçların karşılanması, toplumdaki aksayan tarafların giderilmesine yönelik faaliyet göstererek sivil toplum örgütlerinin çalışmaları vatandaşlık bilincine sahip insanlar tarafından desteklenebilecek çalışmalardandır. Ö1 ve Ö5’in görüşleri toplumsal alanda bir görev üstlenme, sivil toplumun çalışmalarında yer alma isteğinin kendisinde oluştuğunu göstermektedir. Bu iki öğrencinin görüşü aşağıda verilmiştir.

Sivil toplum kuruluşlarından birkaçına girmeyi denedim ama yaşam tutmadı. Kurumların ne işe yaradığını ve ne gibi görev yetkilerini biliyorum. İnsan olarak haklarımı öğrenmeseydim beklide haklarım daha çok çığnenebilirdi(Ö1).

Çünkü insan değerli bir varlı olduğundan aralarında dil, din, ırk ayrımı olmayacağını öğretti. Örneğin sivil toplum örgütlerinin çalışmalarına katılmak istedim. Kadınların şiddet gördüklerinde devlete korunması gerektiğini öğrendim(Ö5).

Ö2 ise dersin kendisinde siyasal yaşama katılma, haksızlığa uğraması durumunda dilekçe yoluyla hakkını arama gibi aktif vatandaşlık bilincine yönelik katkılarda bulunduğu görüşündedir. Vatandaşlık ve demokrasi eğitiminin öğrencilerde eşitlik anlayışına yönelik farkındalık oluşturduğu çalışmanın bulgularındandır. Bu konudaki bir öğrencinin görüşü aşağıda verilmiştir.

Bana bu ders demokratik devletin insanlara eşit davrandığı düşüncesini öğretti. Ülkemizdeki bazı insanlar zengin olduklarını düşünüp fakir olan insanları kendi gözlerinde küçük düşüğünü zannediyor. Hâlbuki bütün insanlar eşittir. Ben vatandaşlık dersinde insanların eşit olduğunu öğrendim(Ö3).

Çalışmayla öğrencilerde demokratik devletlerin vatandaşlarına adaletli yaklaştığı ve uygulamalarını bu çerçevede gerçekleştirdiği anlayışının oluştuğu görüşmüştür. Öğrenciler adaletin demokratik devletlerin özellikleri arasında yer aldığı bilincini geliştirmişlerdir. Bu bağlamda iki öğrencinin görüşüne aşağıda yer verilmiştir.

Demokratik bir devletin halkının demokratik olması gerektiğini, demokratik devletin taşıması gereken özelliklerinin insanların farklılıklarına saygı duyulan adaletli hoşgörülü vs. gibi özelliklerinin olduğunu öğrendim(Ö4).

Haklarımı ararken nasıl dilekçe yazacağımı öğrendim, yaptığımız grup çalışmalarında sorunlara çözüm nasıl aranacağını öğrendim. Devletin adaletli olması gerektiğini haklı ile haksız ayırması gerektiğini gördük. bence demokrasiyle yönetilen ülkelerde devlet vatandaşını adaletiyle güvence altına almıştır(Ö6).

Çalışmayla aktif vatandaşlık bilincinin gelişmesi ve haksızlığa uğrama durumunda hakkın nasıl aranabileceği konusunda bazı öğrencilerin bilinç geliştirdiği saptanmıştır. Ö7 ve Ö9 haksızlığa uğramaları durumunda neler yapılması gerektiğini ifade ederek, sorunların uzlaşma ve demokratik yollarla çözülebileceğini ifade etmişlerdir.

Tablo 9 incelendiğinde öğrencilerin söylemlerinden, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi içeriğinde yer ve öğrencilerden edinilmesi beklenen kazanımlardan bir bölümüne değinilmediği görülmektedir. Öğrenciler vatandaşlık bilincine yönelik yalnız bir ya da iki söylem geliştirebilmişlerdir. Kapsamlı bir anlatım gerçekleştirememiş dersin içeriğinde yer alan kazanımlara değinememiştir. Bu bağlamda dersin vatandaşlık bilincinin oluşmasına yönelik bazı yetersizlikler içerdiği bulgusuna ulaşılmaktadır.

1. Nicel Analiz Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Çalışmanın nicel bulguları olumlu nitel bulguları desteklemektedir. Bilgisayar ortamında yapılan analiz sonucunda elde edilen frekans ve yüzdeler Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. *Sekizinci sınıf öğrencilerinin ölçekten aldığı puanların dağılımı*

Bilinçlilik Düzeyi	Frekans (f)	Yüzde (%)	Kümülatif Frekans
Çok Düşük	0	0,0	0,0
Ortalama	9	17,0	17,0
Oldukça İyi	44	83,0	100
TOPLAM	53	100	100

Tablo 10 incelendiğinde Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi almış olan öğrencilerin ölçeye vermiş olduğu yanıtlara göre oluşturulmuş frekans ve yüzdeler görülmektedir. Geliştirilen ölçekle öğrencilerden elde edilen bulgulara göre vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin öğrencilerde vatandaşlık algısının oluşmasına olumlu katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda çalışmaya dâhil olan öğrencilerden 9 tanesinde (%17'lik kısmının) vatandaşlık algısının orta düzeyde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Öğrencilerden 44 tanesinden (% 83) elde edilen bulgulara bakıldığında vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin vatandaşlık algısının oluşmasıyla oldukça iyi oranda ilişkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Öte yandan vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin vatandaşlık algısının oluşmasına olumsuz görüş ya da düşük oranda ilişkili olduğuna dair görüş belirten öğrenci bulunmaktadır.

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde demokrasi vatandaşlık eğitimi dersinin öğrencilerde vatandaşlık algısının oluşmasına olumlu yönde katkı sağladığı bulgusuna ulaşılmaktadır. Dersin amaçlarında yer alan öğrencilerin vatandaşlık algılarının geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla bulgular ışığında ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda uygulanan anketle elde edilen verilere bakıldığında, öğrencilerin vatandaşlık haklarını bilen, sorumlu vatandaşlık duygusu gelişmiş, aktif vatandaşların sahip olmaları gereken özelliklere sahip oldukları anlaşılmaktadır.

TARTIŞMA

Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersiyle, öğrencilerde vatandaşlık algısının geliştirilmesi, demokratik değerlerin oluşturulması, insanın değerinin olduğuna yönelik bilinç geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Orta öğretim programları sarmal bir yapıya göre hazırlandığı için vatandaşlık bilincinin geliştirilmesine yönelik olarak Orta öğretim dördüncü sınıftan itibaren sosyal bilgiler dersi içerisindeki vatandaşlık konularına yer verilmektedir. Ayrıca sekizinci sınıftaki Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersiyle de program bütünsel olarak tamamlanmış olmaktadır. Böylece öğrencilerden sorumlu vatandaşlık bilincinin geliştirilmesine yönelik kazanımlar edinmeleri beklenmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin, sorumlu bir vatandaşın sahip olması gereken özelliklerin bir bölümünü doğru olarak ifade edebildikleri görülmektedir. Öğrencilerin önemli bir bölümü sorumlu vatandaşları yalnızca; görev ve sorumluluklarının farkında olan ve çevresinde meydana gelen sorunlara demokratik yollarla çözüm üretmeye çalışan bireyler olarak tanımlamaktadırlar. Öğrencilerin sorumlu vatandaşların

sergileyebilecekleri bazı değer ve becerileri ders içerisinde kazandıkları anlaşılmasına rağmen programın içeriğinde hedeflenen amaçlara tam olarak ulaşamadığı görülmektedir. Bu sonuç benzer çalışmalar tarafından da desteklenmektedir (Yılmaz, 2009; Aras, 2000). Bir başka deyişle çalışmada, öğrencilerin programın amaçlarında belirlenen boyutta söylemler geliştiremedikleri görülmüştür. Öğrencilerin önemli bir bölümü sorumlu vatandaşlıkla ilgili bir ya da iki konu hakkında görüş belirtilebilmiştir. Program içeriği öğrencilerin daha geniş kapsamlı kazanımlar edinmelerini amaçlarken dersin içeriklerindeki kapsamın bu ihtiyacı karşılayabilecek şekilde hazırlanmadığı görülmektedir. Bu durum öğrencilerin görüşlerini çeşitlendirememesiyle anlaşılmaktadır. Aslında nicel yöntemle elde edilen bulgulara bakıldığında öğrencilerin sorumlu vatandaşlıkla ilgili oldukça iyi düzeyde katılım gösterdikleri anlaşılmaktadır. Anket den elde edilen bulgularla görüşmeden elde edilen bulgular tam olarak örtüşmemektedir. Öğrenciler anket sorularına iyi düzeyde katılım gösterirken görüşme de aynı oranda görüşlerini çeşitlendirememektedir. Bu durum iki araştırma yönteminin farklı yapıya sahip olmasıyla da açıklanabilir. Çünkü anket yönteminde yapılandırılan sorulara cevap verilirken görüşme yönteminde öğrencilerin görüşlerini kendileri yapılandırmaları gerekmektedir. Bu sonuç benzer çalışmalar tarafından da doğrulanmaktadır(Elkatmış; 2012).

Verilerin analizinden elde edilen sonuçlara göre, öğrencilerde vatandaşlık haklarına yönelik algılarının oluştuğu fakat bu algıların vatandaşlık haklarının tamamını ifade edebilecek düzeyde gelişmediği, vatandaşlık hakları ve görevleriyle ilgili örneklerle yer verebildikleri fakat bu örneklerin vatandaşlık hak ve görevlerinin tamamını

kapsayabilecek düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Nitel bulgularda öğrencilerin vatandaşlık haklarına yönelik sorulara iyi düzeyde katılım göstermelerine rağmen, görüşme yapılan öğrencilerden aynı düzeyde görüş ifade edebilecek bulguya ulaşamamıştır. Genel olarak öğrenciler vatandaşlık haklarına yönelik söylemler geliştirmektedirler. Fakat bu söylemleri vatandaşlık haklarının veya görevlerinin tamamını kapsayacak boyutta gerçekleşmemektedir. Benzer çalışmalarda da öğrencilerin vatandaşlıkla ilgili bilgilerinin geliştiği ama bu bilgilerin aynı düzeyde ifadelendirilemediği ortaya konmuştur(Elkatmış; 2012). Öğrencilerin bazılarının vatandaşlık hak ve görevleriyle ilgili kavram yanlışlarının olduğu ve hak ve görevleri bazen birbirlerinin yerine kullandıkları tespit edilmiştir.

Demokratik toplumlarda örgün eğitim kurumlarının programları öğrencileri gerçek hayata hazırlayacak biçimde oluşturulmaktadır. Bu bağlamda okullar sosyal hayatın küçük bir yansıması olarak kabul edilmektedir (Vygotsky, 1998). Demokratik değerlerin ve insan haklarının korunmasına yönelik değer ve becerilerin okullarda kazanılması toplumun demokratikleşmesi için önemli bir adımdır. Bu yüzden Orta öğretim ve ortaöğretim kurumlarında demokratik değerlerin kazanılmasına yönelik uygulamalara yer verilmektedir. Örneğin okul meclisleriyle bu değerlerin yaşanılarak kazandırılması amaçlanmaktadır. Ders programında bu amaca yönelik bir tema, çalışma kitabında ise etkinlikler yer almaktadır. Yapılan görüşmelerde demokratik değerlerin kazanılmasına yönelik bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Öğrencilerin yaşama hakkı, seçme seçilme hakkı, eşitlik hakkı, ırk ayrımcılığına yer verilmemesi, özel yaşamın gizliliği hakkı gibi demokratik değerleri kazandığı görülmektedir. Özellikle akademik

başarısı daha iyi olan öğrencilerin bu konudaki kazanımlarının diğer öğrencilerden daha gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Diğer öğrencilerde de demokratik değerlere yönelik kazanımların olduğu ve bu kazanımlarını doğru şekilde ifadelendirebildikleri çalışma bulgularından anlaşılmaktadır. Nicel veri toplama araçlarıyla elde edilen verilerde öğrencilerin önemli bir kısmının bu değerleri edindiği bulgusunu desteklemektedir. Bu sonuç benzer araştırmalar tarafından da desteklenmektedir(Koç, 2007; Aras, 2000).

Ders programları hazırlanırken oluşturmacı yaklaşıma yönelik hazırlanmış olsalar bile öğrenci görüşleri doğrultusunda değil de yetişkinlerin ve ya uzmanların öğrenciler için yeterli ve uygun gördüğü şekilde hazırlanmaktadır. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde kitapların içeriğine yönelik eleştiriler kitap hazırlanması sırasında öğrenci görüşlerinin dikkate alınması bakımından önem arz etmektedir. Öğrenmenin gerçekleşmesinde görsel materyaller önemli yer tutmaktadır. Yapılan görüşmelerde öğrencilerin tamamına yakınında kitaplarda görsel materyallere daha fazla yer verilmesi gerektiğine dair bulgular yer almaktadır. Ders için hazırlanan kitapların içeriğini beğenmeyen öğrencilerin önerilerine bakıldığında görsel materyallerin daha fazla yer aldığı, içeriğinde ilginç hayat hikayeleri veya anekdotların olduğu kitapların hazırlanması önerilmektedir. Öğrenciler, eğer ders kitapları ve çalışma kitapları daha ilginç içeriklerle oluşturulursa daha fazla dikkat çekecek ve öğrenmeyi olumlu yönde motive edeceği kanaatini taşımaktadırlar. Benzer çalışmalarda öğrenciler için motive edici şekilde hazırlanacak içeriklerin öğrencilerin katılımlarını artırabileceği ve öğrenmeyi kolaylaştırabileceği

sonuçlarına ulaşılmıştır (Kaya, 2008, Kaya ve Ersoy 2011; Yüksel, 2006).

Modern toplumlarda vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi ulusal ve evrensel değerlerin öğrenciler tarafından edinilmesine yönelik amaçlara yer verilmektedir. Öğrencilerin demokratik değerlerle yetişerek toplumun demokratikleşmesi amaçlanmaktadır. Nicel yöntemle elde edilen bulgulara bakıldığında öğrencilerin demokratik değerleri edindikleri, ölçek içerisinde bu boyuttaki sorulara olumlu katılım gösterdikleri anlaşılmaktadır. Görüşme yoluyla elde edilen bulgular incelendiğinde ise öğrencilerin demokratik değerlerin ancak bir bölümünü ifade edebildikleri görülmektedir. Öğrencilerin görüşlerinden demokratik değer olarak eşitlik, ırk ayrımına yer vermemek, yönetime katılım, hak arama gibi konulara değinilirken diğer demokratik değerlere yönelik söylemler geliştirilememiştir. Bu yaklaşım görüşme yoluyla veri elde edilirken öğrencilerde gözlemlenen genel bir sorundur. Öğrenciler düşündüklerini ifade etme konusunda sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu bağlamda dersin içeriğinde oluşturulması düşünülen boyutta öğrencilerin demokratik değerler konusunda söylemler geliştiremediği anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin yaşadıkları toplumun değerlerini kazanmaları eğitim programlarının önemli amaçları arasında yer almaktadır. Vatandaşlık ve demokrasi eğitim dersiyle öğrencilerin aktif vatandaşlık bilinçlerinin geliştirilmesi ve toplumsal yaşam içerisinde rol almalarına yönelik amaçlar yer almaktadır. Böylece öğrenciler gelecekte bir ferdi olacakları toplumdaki sorunların çözümünde aktif olarak rol üstlenebilecekleridir. Devletin desteğinin yeterli olamadığı alanlarda bir sivil toplum örgütü içerisinde yer alarak çözümün bir parçası

olabilecekleridir. Ders içerisinde edinilecek kazanımlarla öğrencilerin eşitlik duygusunu geliştirmeleri ve toplumsal hayatta bu anlayışa uygun davranmaları amaçlanmaktadır. Öğrenci görüşlerinden elde edilen bulgulara bakıldığında öğrencilerin vatandaşlık bilincine sahip bireyler olarak yetişmelerine yönelik bilinç geliştirdikleri görülmektedir. Görüşme yapılan öğrencilerde toplumdaki sivil toplum örgütlerinin çalışmalarının takdir edildiği bu örgütlerin çalışmalarına katılmanın düşünüldüğü, toplumsal alanda eşitlik anlayışının demokratik bir gereklilik olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Yine öğrencilerden bazıları farklılıklara saygının, cinsiyet ayrımcılığına karşı olmanın, haklarını arama yollarının bilinmesinin, sorunların uzlaşmayla çözümlenmesinin, demokratik yolları kullanabilmenin aktif vatandaşlık bilincine sahip bireylerin özellikleri arasında olduğu görüşünü dile getirmişlerdir. Buradaki sonuçların aksine benzer yaş grubundaki öğrencilerin vatandaşlık hak ve sorumluluklarını, demokratik değerlerin kazanılmasını önemsemedikleri araştırmalarda bulunmaktadır (Vujcic, 2003).

Yapılan araştırmayla, demokrasi ve vatandaşlık eğitimi dersinin öğrencilerin toplumsal hayata hazırlanırken demokratik özellikleri benimsemelerine, vatandaşlık bilinci geliştirmelerine, haklar ve sorumluluklar konusunda bilgi edinmelerine katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin öğrencilerde vatandaşlık algısının oluşmasına, bu algının gelişmesine, aktif vatandaşlık duygusunun ortaya çıkmasına, katkı sağladığı belirlenmiştir. Çalışma sonucunda Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin amaçlarının gerçekleştirilebilir olduğu kanısına ulaşılmıştır. Bu

bağlamda araştırmanın verileri ışığında aşağıdaki önerilerde bulunulabilir.

- Öğrencilerde vatandaşlık ve demokrasi bilincinin oluşturulmasına yönelik olarak okulların demokratik kurallarla yönetilmeleri ve karar alma mekanizmalarında öğrenci temsilcilerinin de bulunmaları,
- Ders kitaplarının farklı özelliklere ve farklı türdeki etkinliklere yer verecek şekilde hazırlanmaları,
- Ders kitaplarının içeriğinin daha kapsamlı tutularak öğrenciler için ilginç gelebilecek şekilde oluşturulmaları,
- Dersin içeriğine uygun olarak öğretmenlerin ders içerisinde demokratik yöntemlerin kullanılabilceği etkinliklerin yapılması,
- Okullarda vatandaşlık ve demokrasi bilincini geliştirebilecek etkinliklerin, konferansların ya da çalışmaların yapılması, önerilmektedir.
- Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi konusunda araştırma yapan araştırmacıların nitel ve nicel yöntemleri birlikte kullanarak uzun süreli çalışmalar yapmaları önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Akyüz, Y. (2001). *Başlangıçtan 2001'e Türk eğitim tarihi* (8. Baskı).

İstanbul: Alfa Yayıncılık. Abowitz & Harnish, 2006

Aras, H. (2000). Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinde öğrencilere insan haklarıyla ilgili tutumların kazandırılması.

Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara

- Aslan, E. (1998). Devrim tarihi ve ders kitapları. Salih Özbaran (Ed.). Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları içinde (s.305-320). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Balcı, A. (2001). Sosyal Bilimlerde araştırma yöntem teknik ve ilkeler (3. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). Veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Demircioğlu, İ. (2008). Türkiye’de tarih öğretimi aktif vatandaşlık eğitimini desteklemekte midir? Türk tarih öğretmenlerinin görüşleri. Mustafa Safran ve Dursun Dilek (Ed.). 21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi Kitabı içinde (s. 54-60). İstanbul: Yeni İnsan.
- Duruhan, K., Şad, S.N. (2009), Orta öğretim 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık ödev ve hak algılarının çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi. I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu bildirileri kitabı içinde (s. 403-409). Uşak.
- Elkatmış, M. (2012). İnsan hakları ve vatandaşlık ara disiplini kazanımlarının gerçekleşme düzeyi. Akademik Bakış Dergisi. S. 29. <http://asosindex.com/journal-article-abstract?id=18634> sitesinde 08.05.2012 tarihinde edinilmiştir.
- Heater, D. (2004). A History of education for citizenship. London: Routledge Falmer.
- Janoski, T., (1998)., Citizenship and civil society: A framework of rights and obligations in liberal, traditional, and social democratic regimes. Cambridge: Cambridge University.

İlk Mektepler Müfredat Programı. (1340). Maarif Vekaleti İlk Tedrisat Dairesi. İstanbul: Matbaa-ı Amire.

İlk Mektepler Müfredat Programı. (1926). Birinci Tab. İstanbul: Milli Matbaa.

Kadıoğlu, A. (2008). Vatandaşlığın dönüşümü, üyelikten haklara. İstanbul: Metis.

Kan, Ç. (2009). Sosyal bilgiler eğitiminde küresel vatandaşlık. Pamukkale Üniversitesi eğitim bilimleri dergisi Sayı.26. 25-30

Karasar, N., (2002). Bilimsel araştırma yöntemi (11. Baskı). Ankara : Nobel.

Katılmış, A. (2010). Sosyal bilgiler derslerindeki bazı değerlerin kazandırılmasına yönelik bir karakter eğitimi programının geliştirilmesi. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kaya, B. (2008). Oluşturmacı yaklaşıma göre düzenlenen T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinin öğrenmeye etkisi: Bir eylem araştırması. Yayımlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kaya, B., Ersoy, F. (2011). Geleneksel Sınıflarda Aktif Öğrenme Yönteminin Öğrenci Başarısı ve Tutumu Üzerine Etkisi. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi 1.(1)

Kennedy, K. J. (1997). Citizenship educations and the modern state. London: Farmer

http://www.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=uLY4_XGo13

MC&oi=fnd&pg=PR7&dq=citizenship+education&ots=9AUZ9

yxek&sig=3ru0EGdbByJwqzMRURCt0xQ3r10&redir_esc=y#v

- =onepage&q=citizenship%20education&f=false sitesinden 26/03/2012 tarihinde edinilmiştir.
- Koç, K. (2007). Orta öğretim 7. sınıfta okutulan vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinde öğrenciye kazandırılması amaçlanan evrensel değerlere ilişkin tutum üzerinde öğretim sürecinin etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Enstitüsü, Elazığ.
- Kuş, E. (2003). Nicel ve nitel araştırma teknikleri. Ankara: Anı yayıncılık.
- May. T. (1996). Social researh: Issuse, methods and process.(4. Edition). USA: Open Universty.
- Pamuk, A. & Alabaş, R. (2008). Tarih eğitimi ve vatandaşlık eğitimi. 21. Yüzyılda kimlik, vatandaşlık ve tarih eğitimi. Mustafa Safran ve Dursun Dilek (Ed.), 21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi. (s. 23-37) İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Özdemir, Ç.& Bingöl A. S. (2009). Çok kültürlü toplumlarda vatandaşlık eğitimi. I. Uluslar arası Avrupa Birliği, Demokrasi,Vatandaşlık, Vatandaşlık Eğitimi Sempozyum kitabı içinde (s. 310-314). Uşak.
- Özyurt, C. (2009). Küresel vatandaşlığın gelişimi, imkanı ve küresel değerler eğitimi. I. Uluslar arası Avrupa Birliği, Demokrasi,Vatandaşlık, Vatandaşlık Eğitimi Sempozyum kitabı içinde (s. 159-166).
- Patrick, J.J. (2000). The concept of citizenship in education for democracy. ERİC Digest. <http://www.ericdigests.org/2000-1/democracy.html> sitesinden 25/03/2012 tarihinde edinilmiştir.

- Patton, M.O. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. (Second Edition).California: Sage.
- Sipahi, B., Yurtkoru, E.S., Çinko, M. (2010). *Sosyal bilimlerde spss'le veri analizi*. İstanbul: Beta
- Tezel, R. (2008). *Yeni Orta öğretim programlarında İnsan hakları Vatandaşlık ve Kentlilik Eğitimi*, Ankara: Araştırma Yayıncılık.
- Tuncer, G ve Ugur, C. A. (2009). Orta öğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin “küresel vatandaşlık” kavramına yükledikleri anlamlar üzerine bir değerlendirme. I. Uluslar arası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık, Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu kitabı içinde (s. 229-232) Uşak.
- TTK, (2010). *Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi (8. sınıf) öğretim programı*. Ankara.
<http://ttkb.meb.gov.tr/program.aspx?islem=1&kno=46>
adresinden 25/03/2012 tarihinde edinilmiştir
- Üstel, F. (2005). *Makbul vatandaşın peşinde, II. Meşrutiyetten bugüne vatandaşlık eğitimi*, İstanbul: İletişim Yay.
- Vujcic, V. (2003). *Concept and practice of citizenship among croatian secondary school students*. *politicka misao*, 40(5), 75-99.
- Vygotsky, L.S. (1998). *Dil ve düşünce*. S. Koray (Çev). Ankara: Toplumsal Dönüşüm Yay.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H., (2005) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (5. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2009). Orta öğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin temel vatandaşlık kavramlarına ilişkin algıları. I. Uluslar arası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık, Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu kitabı içinde (s. 291-297). Uşak.

Yüksel, I.S. (2006). Orta öğretim vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinde öykülerin kullanılmasının duyuşsal özelliklerin kazandırılmasına etkisi. Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul